

Nuo karaimų iki Agurkų šventės: kodėl Kėdainiai – agurkų kraštas?

Kadangi Kėdainių, kaip agurkų krašto, šlovė, ypatingai įsigalėjusi nuo XX amžiaus, neblėsta iki šiol, metas vieną kartą įsidėmėti, kas juos atgabeno į šį kraštą, kas augino, išpopuliarino, išmokė skaniai užraugti, kas iš to susikrovė kapitalą. Tik gerai pažindami savo praeitį, galėsime deramai gerbti šimtmečiais sukauptą ir paveldėtą patirtį bei paveldą ir save.

Ne žydai supažindino su agurkais

Istorikas mėgina įrodyti dar gilesnes agurkų auginimo krašte tradicijas, tačiau tuo tik sustiprina paties krašto įvaizdį. Surinkti ir sistemingai bei chronologiškai sudėlioti faktai įrodo, kad Kėdainiuose daržininkystės tradicijos prasidėjo dar kur kas anksčiau nei žydų verslumas XIX amžiuje ėmė po truputį virsti monopoliniu.

V. Banys teigia, kad agurkų ir kitų augalų sėklų dar viduramžiais keliaudami į Lietuvą atsivežė karaimai. Trakuose, kur kaip žinome, buvo karaimų centras, agurkai minimi jau 1428 metais. O kadangi karaimai nuo Vytauto laikų telkėsi Upytės pavieta Krekenavos ir Naujamiesčio (Panevėžio rajonas) apylinkėse jie, kaip teigia istorikė Audronė Pečiulytė, gyveno net Šėtoje. Mat jų užduotis Vytauto laikais buvo saugoti Nevėžio pusėje esančią Aukštaitiją nuo kryžiuočių. Todėl yra spėjama, kad būtent iš ten gyvenančių karaimų daržų agurkai kaip prekės plito į Šiaurę, Livonijos ir Skandinavijos link, o V. Banys neatmeta galimybės, kad šių daržovių auginimo tradicijos galėjo itin lengvai pasiekti Kėdainių apylinkes ir čia sėkmingai prigijo, kaip matome, net iki šių dienų.

Apmaudžiai susiklosčius istorinėms aplinkybėms, kai nuo XVII amžiaus karaimai ėmė prarasti Lietuvos valdovų dovanotas žemes ir karinį statusą mūsų valstybėje, pagrindinis, „šios doros izraelitų genties pragyvenimo šaltinis tapo daržai, visų pirma agurkai“. Taip savo knygoje „Kelionės po Lietuvą iš Vilniaus“ užrašė keliautojas ir publicistas Vladišlovas Sirokomlė. Dailininkas Vincentas Smakauskas, lankęsis Trakuose 1822 metais, vėliau irgi atsiminimuose užrašė, kad „odos, agurkai, riestainiai yra būdingiausi jų (karaimų – aut. past.) prekybos dalykai“. Sakoma, kad Lietuvoje buvo netgi išvesta karaimiškų agurkų veislė, kuri vadinosi ‚chyjar‘, kas iš karaimų kalbos išvertus reiškia „agurkas“. Daržininkystė (agurkų, o be jų, ir burokų, svogūnų, kopūstų, morkų auginimas) buvo ir tradicinis neturtingų totorių užsiėmimas. Žinių apie jį istoriniuose šaltiniuose randama jau XVI amžiuje.

Daržininkystė – kaip pragyvenimo šaltinis

Krašte daržininkystė buvo ir pagrindinis, ir šalutinis užsiėmimas. Kiekvienas valakininkas turėjo po tris margus sodybai ir daržui, tačiau kokias kultūras jis augino, raštininkų tais laikais nedomino. Svarbiausia, kad būtų atliktas lažas ar laiku sumokėtas činšas. Dvarų inventorinių knygų sudarytojais, be žiemkenčių, miežių ir kviečių, dar kartais žirnių ir pupų, kitas kultūras įvardindavo bendrinio daržovių pavadinimu. Nors kaime sklypus turėjo net ir miestiečių šeimos, bet verslu to dar nelabai galima vadinti. Daržovės nebuvo laikomos pagrindiniu pajamų šaltiniu. XIX amžiuje dabar mums įprasti rauginti agurkai buvo retenybė. Žiemai dažniau raugindavo burokus ir kopūstus. Agurkai buvo miestiečių valgis, todėl norint nors kiek nors uždirbti ir pragyventi iš agurkų auginimo netoliese turėjo būti miestas. Tai buvo labai sunkus darbas, iš kurio pragyvendavo.

Gelbėjo nuo skurdo

Nuo XIX amžiaus antrosios pusės Kėdainių miestas augo ir plėtėsi, daugėjo ir gyventojų. Daugėjo ir mieste gyvenančių žydų. 1873 metais jie sudarė apie du trečdalius visų gyventojų. Agurkininkų buvo dvi kategorijos: viena miestiečiai, norintys užsidirbti, kita – kumečiai.

Plačiau apie miestiečius

Perpildytame amatininkais mieste daržininkystė, kaip ir sodininkystė buvo gana gera išeitis. Versliukas gelbėjo miestiečius nuo gresiančio skurdo. Uždarbis iš daržininkystės nebuvo labai didelis, o blogo derliaus metais kartais neužtekdavo net nuomai už sklypus. 1899 metais mieste buvo registruoti 138 daržininkai. „Didesnė dauguma daržininkų tikriausiai buvo žydai, nes sąlyginai nedideliuose nuomojamos žemės plotuose pelningai auginti buvo įmanoma tik daržovės ir vaisius. Visuomeninės žemės dešimtinė (1,0925 ha) miestiečiams tuo metu buvo nuomojama už 10–15 rublių. Sklypus daržams daržininkai nuomodavosi ir iš kitų žemės savininkų ar naudotojų“, – remdamasis istoriniais šaltiniais pasakoja V. Banys. Istorikas cituoja mokytojo I. Ptaškino 1899 metais darytus užrašus apie daržininkus. „Visą vasarą kasasi po daržus kaip kurmiai – sėja, sodina, ravi visi sukaitę, suplukę, bet pelno gauna labai mažai“.

Realizuodavo turguose

Samdytus dvaro darbininkus – kumečius – dar vadino „daržininkais“. Iš palivarko naudmenų ar valstiečių žemės gaudavę 3–7 dešimtinių žemės sklypą, kumečiai jį įdirbdavo savo arba dvarininko gyvuliais ir padargais. Daržai būdavo Nevėžio, Smilgos, Obelies, Šušvės ar visų Kėdainių miesto ir artimesnių apylinkių didesnių ir mažesnių upių slėniuose ir terasose.

Užaugintą produkciją kumečiai realizuodavo turguose, taip prisidurdami vieną kitą rublį prie savo vargano užmokesčio už darbą dvaruose. Įsitraukdavo ir didmeninė prekyba, kuri supirktą produkciją išveždavo į Kauną, Liepoją, Mintaują (dabar Jelgavą) ir Rygą. 1871 metais šalia Kėdainių miesto jau buvo nutiestas Romnų–Liepojos geležinkelis, kuris miestą sujungė su Vilniumi, Šiauliais, Ryga, Liepoja, Maskva bei Gudijos ir Ukrainos miestais. Tačiau istoriniai šaltiniai liudija šio verslo sudėtingumą. Metraštininkas I. Ptaškinas pastebi, kad daržai būdavo „naikinami vasaros upės potvynių bei didelių lietų, kurie kartais kyla birželio ar liepos mėnesiais“. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo daržininkų verslas Kėdainiuose toliau vystėsi. Iš šio laikotarpio jau turime keletą ir legendinėmis tapusių nuotraukų. Jose abiejose Nevėžio pakrantėse ir aukštutinėse terasose driekiasi agurkų ir tarpukariu išpopuliarėjusių pomidorų plantacijos. Fotografijose – ir lietuviai, ir žydai daržininkai.

Išvystė į verslą

Apsukrūs žydai, pajutę galimybę uždirbti, pradeda nuomotis mažus žemės sklypus ir auginti tai, kas turi paklausą. „Didelių agurkų plotų priežiūrai reikėjo ir darbuotojų“, – sako Daugiakultūrio centro vadovė, istorikė, krašto Kultūros premijos laureatė Audronė Pečiulytė. Daugiakultūrio centro vadovė mini tokį faktą. Pasirodo, kad 1920 metais Kėdainių milicijos viršininkas raportavo vidaus reikalų ministrui, kad Kėdainiuose nebeliko nė vieno milicininko. Paklaustas, kur visi dingo, jis atsakė, kad išėjo pas žydus agurkų laistyti, nes ten trigubai didesnę algą moka. Tarpukariu keletas stambesnių daržovių augintojų žydų iškilo. Jiems tai buvo jau ne tik pragyvenimo šalinis, bet ir pelningas verslas. Viena iš didesnių buvo Golombeko-Fridlando-Šteinbacho bendrovė. Lietuviai ją vadino „Stenboko“. Kėdainių krašto muziejaus fonduose saugoma viena nuotrauka. Manoma, kad joje vienas iš bendrovės vadovų, stovintis prie daugybės firminių pomidorų dėžių su dailaus šrifto užrašais. Tačiau V. Baniui nekyla abejonių, kad šie verslininkai augino ir agurkus. V. Banys, rinkdamas medžiagą, yra pakalbinęs daug senolių, kurie gerai išmanė agurkų konservavimo technologiją ir patys dalyvavo agurkų verslo grandinėje, ir surinko autentiškus jų pasakojimus.

Konservuodavo su druska

Bendrovėje išrūšiuotus agurkus darbininkai tolygiai įtrindavo druska ir galais, vienodomis eilėmis, preciziškai talpiai sudėdavo į statines. Agurkus augino ir Pelėdnagių žydas Liandsbergis. Jis sūdytų agurkų statines su darbininkais veždavo prie Šerkšniaus upės (netoli tilto Kėdainių–Babtų kelyje) ir užmerkdamo šaltoje jos tėkmėje.

Labai panašiai agurkus konservuodavo karaimai. Iš ten agurkus veždavo į savo krautuvėlę Kauno gatvėje Kėdainiuose ir į kitus prekybos taškus Kaune, Tauragėje ir kituose miestuose.

Josvainiuose apie 20 žydų šeimų Šušvės upės pakrantėse nuomojamose žemėse augindavo agurkus ir pomidorus. Kadangi plotai buvo nemaži, į pagalbą samdė darbininkus. Jiems mokėdavo po 1,5 lito už darbadienį. Užauginta produkcija buvo vežama į Kauno ir Kėdainių prekybos taškus, kitus didesnius miestus. Agurkų ir pomidorų auginimą josvainiečiai išmoko ir perėmė jau iš žydų. Krakių žydų kultūros ir paveldo žinovas Robertas Dubinka, sako, kad Krakėse kone kiekviena žydų krautuvėlė agurkais prekiaudavo tiesiai iš statinaitės. Žmonės, ko gero, rinkdavosi pagal skonį. Agurkų verslui smarkų smūgį sudavė II Pasaulinis karas ir pokario metai.

„Karo metais buvo išžudyti visi Kėdainių daržininkai žydai, pokariu nacionalizuotos krautuvės ir konfiskuota žemė. Liūdniausia, kad nebegrižtamai pradingo kelių kartų daržininkų kaupta patirtis, sutraukti dešimtmečiais klostęsi verslo ryšiai, prarastos pardavimo rinkos“, – apie tautą palietusias netektis pasakoja istorikas V. Banys. Sovietmečiu agurkų auginimas buvo ypatingoje situacijoje. Tai buvo papildomas verslas ir „ilgesnis rublis“, kaip sakydavo žmonės. Tai reiškia, kad daugiau pinigų šeimoje. Šeimos augino agurkus ir užsidirbdavo. Tai buvo gana didelis verslas. Soduose, sodybose, tėvų, senelių namų valdose buvo vos ne garbės reikalu pasistatyti didesnę ar mažesnę šiltnamį. Buvo net juokaujama, kad „visas miestas po plėvele“. Tačiau tai buvo nelegalus ir net slaptas verslas. Ir pasak Vaido Banio nebuvo vedama jokia valstybinė apskaita ir statistika.

Vienu metu sovietų valdžia bandė net apriboti plantacijų dydį. 1981 metais buvo leista turėti tik 20 kv. metrų šildomo šiltnamio ir tik 40 kv. metrų nešildomo šiltnamio. Didesnius šiltnamius realiai nugriaudavo. Tą dar daug kas iš mūsų prisimena.

Jorūnė Liutkienė „Rinkos aikštė“

Publikuota 2021 gruodžio 24 portale „15 min“